

Jacek Buko

Czynniki kształtujące współczesny rynek usług pocztowych

Ekonomiczne Problemy Usług nr 58, 619-626

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JACEK BUKO

Uniwersytet Szczeciński

jacek.buko@wzieu.pl

CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE WSPÓŁCZESNY RYNEK USŁUG POCZTOWYCH

Wprowadzenie

Usługi pocztowe, w tym usługi o charakterze powszechnym, oferowane są w ramach określonych struktur rynkowych. Pojęcie rynku w swym najbardziej podstawowym, pierwotnym znaczeniu odnosiło się do miejsca wymiany towarowej¹, jednak pod wpływem przemian społeczno-gospodarczych, a także rozwoju technologicznego jego pojmowanie uległo przeobrażeniom i obecnie rynek jest najczęściej² określanym jako:

- ogół stosunków wymiennych między sprzedającymi - reprezentującymi podaż, a nabywającymi - reprezentującymi popyt³;
- jako proces pomagający kupującym i sprzedającym określić ceny i ilość dóbr, które mają być kupione lub sprzedane⁴.

¹ R. Sobiecki, *Zarys gospodarki rynkowej*, Oficyna Wydawnicza Euromark, Warszawa 2000, s. 53; H. Wojciechowski, *Rynki międzynarodowe - organizacja, struktury*, Wydawnictwo Terra, Poznań 1998, s. 5; *Analiza i funkcjonowanie rynku*, praca zbior. pod red. J. Perenca, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1998, s. 14; M. Nasiłowski, *System rynkowy*, PTE, Warszawa 1992, s. 23.

² W. Wrzosek, analizując i przedstawiając liczne podejścia do objaśnienia pojęcia rynek, dowodzi, że dotychczas nie wypracowano wspólnej, powszechnie akceptowanej definicji tego zjawiska. Szerzej W. Wrzosek, *Funkcjonowanie rynku*. PWE, Warszawa 1994.

³ J. Kortan, *Podstawy ekonomiki i zarządzania przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 1997, s. 321; K. Nowak, *Polski rynek kapitałowy - instrumenty, uczestnicy, inwestycje*, Wydawnictwo WSB, Poznań 1998, s. 11.

⁴ D.R. Kamerschen, R.B. McKenzie, C. Nardinelli, *Ekonomia*, Fundacja Gospodarcza NSZZ Solidarność, Gdańsk 1991, s. 4.

Z ekonomicznego punktu widzenia nie jest więc ważne konkretne miejsce, lecz problem, jaki w wyniku spotkania nabywców i sprzedawców zostaje rozwiązany, przy założeniu dobrowolności dokonywania transakcji oraz ekwiwalentności wymienianych wartości. Struktura podmiotowa tak rozumianego rynku nie jest i nie może być stabilna, a zachodzące zmiany wpływają na relacje między sprzedawcami a nabywcami, co skutkuje z kolei zmianami ich względnej siły przetargowej. Przyjmując dla potrzeb niniejszego opracowania przedstawioną definicję, rynek usług pocztowych można określić jako tę część składową całego rynku usług, której przedmiotem transakcji są usługi pocztowe i która podlega szczególnym oddziaływaniom państwa ze względu na wymóg zapewnienia dostępu do wybranego zakresu usług na zasadach powszechności.

1. Analiza czynników kształtujących globalny i krajowy rynek usług pocztowych

Dokonując próby zidentyfikowania najważniejszych czynników wpływających na kształt współczesnego rynku usług pocztowych szczególną uwagę należy zwrócić na następujące zjawiska:

- sektorową regulację, w tym liberalizację i deregulację,
- globalizację,
- rozwój konkurencji,
- dywersyfikację działalności pocztowych operatorów publicznych.

Pierwszym ze wskazanych czynników jest szeroko rozumiana regulacja sektorowa. Oddziaływania regulacyjne w odniesieniu do rynku usług pocztowych należy traktować jako jeden z obszarów ogólnej polityki gospodarczej państwa skierowanej na funkcjonujące na tym rynku przedsiębiorstwa. Od działań organów regulacyjnych zależy kształt całego rynku usług pocztowych i jego poszczególnych segmentów. W obszarze objętym kryterium zapewnienia - w stosunku do wybranych usług - powszechnej dostępności, w tym szczególnie w obszarze zmonopolizowanym, najważniejsze znaczenie przypisane jest regulowaniu jakościowych parametrów produkcji. W obszarze segmentów całkowicie urynkowionych regulacje mają generalnie na celu wspieranie i ochronę samej konkurencji, a nie pojedynczych współzawodniczących ze sobą operatorów.

W praktyce oddziaływania państwa w odniesieniu do rynku usług pocztowych znajdują odzwierciedlenie w:

- wyodrębnionych przepisach ustawowych regulujących działalność pocztową;
- powołaniu instytucji państwowych zajmujących się regulowaniem działań operatorów na rynku usług pocztowych;

- powołaniu wyodrębnionej organizacji gospodarczej świadczącej usługi pocztowe na zasadach powszechności i użyteczności publicznej w formie pocztowego operatora publicznego, któremu przypisano szczególne obowiązki i uprawnienia na rynku;
- określeniu zakresu usług pocztowych zastrzeżonych i świadczonych na zasadach powszechności oraz zagwarantowaniu wpływów regulacyjnych na te usługi.

Organy regulujące rynek usług pocztowych mają określony ustawowo zakres zadań, do których należą:

- wytyczanie kierunków rozwoju rynku;
- określanie niezbędnej pomocy państwa w celu zagwarantowania społeczeństwu dostępu do podstawowych usług pocztowych, świadczonych na określonym poziomie jakościowym i po przystępnej cenie;
- ustalanie warunków działania podmiotów gospodarczych na rynku usług pocztowych;
- określanie zasad świadczenia usług powszechnych;
- kontrola w zakresie świadczenia usług powszechnych;
- kontrola w zakresie koncesjonowania i rejestrowania działalności pocztowej,
- kontrola ustalania cen i polityki taryfowej;
- kontrola w zakresie zapewnienia tajemnicy korespondencji.

Aktualnie podstawowym kierunkiem zmian regulacyjnych w obszarze poczty w krajach demokratycznych jest liberalizacja, którą należy rozumieć jako stopniowe łagodzenie ograniczających przepisów prawnych w tej dziedzinie, wprowadzanie zasad wolnego handlu oraz prawne samoograniczenie zakresu i sposobu pełnienia funkcji zwierzchnich przez regulatora. Dążność do liberalizowania rynku usług pocztowych miała w wielu krajach⁵ swoje źródło w powszechnie dostrzeganej niewystarczającej jakości usług pocztowych oraz w niezadowolającej dynamice rozwoju strony podażowej rynku usług pocztowych. Praktyka gospodarcza w innych dziedzinach wskazywała, że liberalny system rynkowy najsprawniej niweluje wymienione niedomagania rynku, będąc jednocześnie najbardziej podatnym na pozytywne zmiany. Liberalizacja rynku usług pocztowych wymagała jednak uwzględnienia jego specyfiki, związanej z występowaniem obszarów o niewielkim popycie, gdzie uzyskiwane wpływy nie wystarczają na pokrycie kosztów produkcji.

Działaniom legislacyjnym liberalizującym rynek usług pocztowych towarzyszy deregulacja, która sprowadza się do ograniczania bezpośredniego administracyjnego oddziaływania państwa na rynku przez ustalanie np. cen, jakości i ilości

⁵ Prekursorem w tej dziedzinie były Stany Zjednoczone, które zainicjowały procesy liberalizacyjne w obszarze poczty już w latach siedemdziesiątych XX wieku. W Europie praktyczne działania w tym zakresie datują się od lat dziewięćdziesiątych XX wieku.

produkcji. Oczywiście deregulacji nie należy utożsamiać z zanikiem regulacyjnych funkcji państwa, lecz rozumieć ją raczej jako odchodzenie od kompleksowej regulacji, opartej na nakazach i zakazach, na rzecz swobodnej regulacji przedsiębiorczości, zasobów i strumieni finansowych. W okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej oraz na tych obszarach, gdzie rynek usług pocztowych nie funkcjonuje z należytą dynamiką, państwo powinno przejmować na siebie obowiązek projektowania rozwiązań systemowych, które aktywizują działalność gospodarczą, lub samodzielnie inicjować tę działalność. Jednak i w tym działaniu państwo powinno kierować się racjonalnością ekonomiczną, przejawiającą się w efektywnym wykorzystaniu zasobów.

Kolejnym wymagającym charakterystyki zjawiskiem, mającym wpływ na zmiany rynkowe w obszarze poczty, jest globalizacja, której związki z pocztą sięgają czasów rewolucji przemysłowej. Na podstawie światowych doświadczeń można zidentyfikować następujące zasady, według których obecnie przebiega globalizowanie działalności operatorów pocztowych:

- podejmowanie współpracy z operatorami funkcjonującymi na rynkach innych krajów;
- przejęcie już funkcjonującej sieci globalnej stworzonej przez inną organizację;
- wchodzenie w istniejące sieci;
- tworzenie własnej sieci globalnej, przez przejmowanie lokalnych i/lub krajowych operatorów pocztowych czy też kurierskich;
- tworzenie porozumień i stowarzyszeń o zasięgu regionalnym na zasadach partnerskich.

Wiodący europejscy operatorzy pocztowi, w tym szczególnie poczty publiczne: holenderska, niemiecka, francuska i brytyjska, globalizują swoją działalność, przygotowując się w ten sposób do nowych warunków konkurowania. Działania rozwojowe wiodących europejskich operatorów pocztowych wskazują ponadto na przewidywaną zmianę dotychczasowej współpracy operatorów publicznych, realizowanej pod auspicjami Światowego Związku Pocztowego. Współpraca ta, sporadycznie zakłócana zjawiskiem repostażu⁶, ustępuje nasilającej się konkurencji realizowanej za pośrednictwem prywatnych firm zdominowanych przez najsilniejszych operatorów.

Wzmiankowany powyżej wzrost konkurencji jest kolejnym z kierunków zmian rynkowych w obszarze poczty. Formalny rozwój tej konkurencji można zobrazować liczbą udzielonych zezwoleń na prowadzenie działalności pocztowej na rynkach krajowych. Najniższy stopień konkurencyjności właściwy jest dla segmentu przesyłek listowych, co należy wiązać z występowaniem obszaru zastrzeżonego

⁶ Repostaż jest działalnością w pocztowym obrocie międzynarodowym, bazującą na wykorzystaniu różnic w stawkach taryfowych operatorów publicznych.

dla operatorów publicznych, niemniej stopniowe uwalnianie tego segmentu dla konkurencji skutkowało jej systematycznym, choć niewielkim wzrostem.

Ostatnim z wcześniej wskazanych, kluczowych kierunków zmian w obszarze poczty jest intensyfikowana przez publicznych operatorów pocztowych dywersyfikacja działalności, do której najważniejszych przesłanek należy zaliczyć:

- łagodzenie spadku sprzedaży związanego z osiągnięciem dojrzałej fazy cyklu życia przez wiodące usługi, w tym zwłaszcza usługi o charakterze powszechnym, które w warunkach rosnącej konkurencji nie mogą już być oferowane z marżą zadowalającą producenta;
- poszukiwanie nowych źródeł przychodu w warunkach nasilającej się konkurencji;
- skłonność decydentów do wdrażania innowacji i rosnący przymus rynkowy ich wdrażania.

Dywersyfikacja podejmowana przez publicznych operatorów pocztowych bazuje na czterech podstawowych układach zależności pozycji rynkowej operatora i świadczonego asortymentu usług. Ekspansywni europejscy operatorzy publiczni najintensywniej rozwijają swoją aktywność w czterech obszarach działalności:

- usług kurierskich,
- usług logistycznych,
- usług on-line,
- usług finansowych.

Każdy z czterech wskazanych obszarów można rozpatrywać w kontekście:

- inicjatyw zabezpieczających (chroniących) podstawowe usługi lub wzbogacających już istniejące – mają one na celu wzmocnienie znaczenia podstawowych usług, poprzez wprowadzanie do nich nowych elementów, co czyni je bardziej atrakcyjnymi dla użytkownika i poszerza ich geograficzny zasięg;

oraz

- inicjatyw pobudzających operatorów do wprowadzania na rynek usług pocztowych nowych usług – stymulują one oferowanie nowych usług, które poprzez zawarty w nich wysoki potencjał wartości dodanych generują nowe przychody, a także pozwalają tym operatorom zająć konkurencyjną pozycję na rynku usług pocztowych.

W odniesieniu do sytuacji pocztowego operatora powszechnego w Polsce należy wskazać, że dysponuje on szeroką ofertą tradycyjnych usług, do których przede wszystkim należy zaliczyć usługi powszechne, mające podstawowe znaczenie dla generowania przychodów przedsiębiorstwa. Według informacji udostępnionych przez Urząd Komunikacji Elektronicznej, w sprawozdaniach finansowych operatora publicznego za lata 2004-2008 odnotowano udział przychodów z usług powszechnych w przychodach ogółem na podobnym blisko 70-procentowym poziomie. Należy jednak wskazać, że w warunkach konkurencji rosnącej wraz z pla-

nowaną pełną liberalizacją wspólnotowego rynku usług pocztowych usługi te z dużym prawdopodobieństwem nie będą już mogły być oferowane z marżą zado-walającą producenta⁷.

Działalność poczty publicznej w zakresie innym niż usługi powszechne zwią-zana jest przede wszystkim z innymi niż przekazy pocztowe usługami finansowymi, a zwłaszcza wpłatami na rachunki bankowe i konwojowaniem wartości. Drugo-rzędą rolę należy przypisywać natomiast świadczeniu usług transportowo-logistycznych, która to działalność jest pochodną występowania nadwyżek możli-wości przewozowych operatora w ramach obsługi własnego procesu produkcyjnego, oraz handlowi detalicznemu. Handel ten realizowany jest w urzędach pocztowych, gdzie oprócz opakowań pocztowych i wydawnictw filatelistycznych oferowany jest również szeroki asortyment przemysłowych produktów codziennego użytku. Obecnie w działalności Poczty Polskiej najmniejszą rolę wydają się odgry-wać poczynania wsparte na technologiach teleinformatycznych, do których należą usługi poczty hybrydowej oraz handel elektroniczny⁸.

Przechodząc do analizy aktywności poczty publicznej w sferze usług finansowych należy zaakcentować, że zapisy ustawy Prawo pocztowe wyposażają publicz-nego operatora pocztowego w Polsce w jeden z najszerszych zakresów uprawnień udostępnionych pocztom na świecie. Przychody ze sprzedaży usług finansowych przynoszą przedsiębiorstwu blisko czwartą część przychodów, wyraźnie zauważal-na jest jednak tendencja spadkowa w stosunku do lat wcześniejszych. Ilościowo - wartościowe wyniki uzyskiwane ze sprzedaży poszczególnych rodzajów usług fi-nansowych wskazują, że zdecydowana większość z nich znajduje się w przedostat-niej lub ostatniej fazie życia produktu (usługi), tj. w fazie dojrzałości lub spadku. Przychody ze sprzedaży usług znajdujących się w fazie dojrzałości są w zasadzie stałe i możliwości dalszego ich wzrostu praktycznie nie istnieją. Okresowy wzrost można uzyskać jedynie kosztem wysokich nakładów na promocję, stąd podejmowanie takich działań jest niecelowe, gdyż pogarszałoby to i tak umiarkowaną ren-towność.

⁷ Ceny oferowanych przez Poczta Polską tzw. tradycyjnych usług pocztowych, rozpatry-wane z punktu widzenia relacji do przeciętnych zarobków obywateli, są generalnie najwyższe w Unii Europejskiej. Wejście w ten obszar konkurencji - uwzględniając doświadczenia z innych liberalizowanych rynków - przyczyni się do obniżenia cen. Na podstawie: *Poziom cen wybranych powszechnych usług pocztowych i ocena dostępności ekonomicznej*, System okresowych raportów dotyczących rozwoju rynku usług pocztowych. Raport 1. *Rządowy Program Wieloletni – Rozwój telekomunikacji i poczty w dobie społeczeństwa informacyjnego*, Warszawa 2006, s. 36 i dalsze.

⁸ Działalność w tym zakresie dotyczy głównie tworzenia własnych domów sprzedaży wysyłkowej, działalności handlowej w placówkach pocztowych oraz pośrednictwa w rynku sprzeda-ży wysyłkowej. Na podstawie serwisów internetowych www.poczta-polska.pl/Uslugi/?U=Ecommerce oraz www.pdw.pl.

Podsumowanie

Wskazany w niniejszym referacie zjawiskom zachodzącym na rynku usług pocztowych z reguły towarzyszą podejmowane przez publicznych operatorów pocztowych dostosowawcze działania restrukturyzacyjne. Działania te, niejednokrotnie inicjowane lub wręcz wymuszane przez sprawujące funkcje właścicielskie państwo, odnoszą się przede wszystkim do rezygnacji z orientacji produkcyjnej, charakterystycznej dla podmiotów posiadających pozycję monopolistyczną, na rzecz orientacji prorynkowej nastawionej na zaspokajanie potrzeb klientów.

Istotne znaczenie należy przypisać również przekształceniom organizacyjno-prawnym i własnościowym. W wyniku liberalizacji europejscy publiczni operatorzy pocztowi zostali oddzieleni od struktur zarówno regulatora rynku, jak i operatora telekomunikacyjnego. W licznych przypadkach powołano struktury korporacyjne w podziale na podmioty odpowiedzialne za świadczenie konkretnych usług. Również duże zmiany zachodzą w systemie zarządzania publicznymi operatorami pocztowymi. Zarządy operatorów posiadają niemal wszystkie uprawnienia zarządów przedsiębiorstw komercyjnych, mogąc decydować o ofercie usługowej, cenach usług, kierunkach inwestycji, poziomie zatrudnienia i wynagradzania, źródłach finansowania czy kapitałowemu zaangażowaniu w innych podmiotach.

Literatura

1. Sobiecki R.: *Zarys gospodarki rynkowej*, Oficyna Wydawnicza Euromark, Warszawa 2000.
2. Wojciechowski H.: *Rynki międzynarodowe - organizacja, struktury*, Wydawnictwo Terra, Poznań 1998.
3. *Analiza i funkcjonowanie rynku*, praca zbior. pod red. J. Perenca, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1998.
4. Wrzosek W.: *Funkcjonowanie rynku*, PWE, Warszawa 1994.
5. Kortan J.: *Podstawy ekonomiki i zarządzania przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 1997.
6. Nowak K.: *Polski rynek kapitałowy - instrumenty, uczestnicy, inwestycje*, Wydawnictwo WSB, Poznań 1998.
7. Kamerschen D.R., McKenzie R.B., Nardinelli C.: *Ekonomia*, Fundacja Gospodarcza NSZZ Solidarność, Gdańsk 1991.
8. Ustawa z dnia 12 czerwca 2003 r. - Prawo pocztowe (Dz. U. 2003, 130, poz. 1188).
9. *Poziom cen wybranych powszechnych usług pocztowych i ocena dostępności ekonomicznej*, System okresowych raportów dotyczących rozwoju rynku usług pocztowych. Raport 1. *Rządowy Program Wieloletni – Rozwój telekomunikacji i poczty w dobie społeczeństwa informacyjnego*, Warszawa 2006.

10. www.poczta-polska.pl/Uslugi/?U=Ecommerce oraz www.pdw.pl

THE FACTORS AFFECTING THE POSTAL SERVICES MARKET

Summary

Making attempts to identify the key factors influencing the shape of the modern postal market, special attention should be paid to the following phenomena:

- Sectoral regulation, including liberalization and deregulation,
- Globalization,
- The development of competition,
- Diversification of activities of the postal public operators.

Indicated in this paper the phenomena occurring in the postal market usually accompanied taken by the public postal operators adjustment of restructuring operations.

Translated by Jacek Buko